

**بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی
(مورد مطالعه: اعضای هیئت علمی پردیس مرکزی دانشگاه تهران)**

زینب السادات مصطفوی^۱

فاطمه نارنجی ثانی^۲

فاطمه تیزهوش جلالی^۳

تاریخ وصول: ۱۳۹۸/۰۸/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی ارتباط بین مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی در آموزش عالی از منظر اعضای هیئت علمی پردیس مرکزی دانشگاه تهران انجام شده است. روش پژوهش از نظر هدف کاربردی و از منظر گردآوری داده‌ها توصیفی-همبستگی به روش مدل معادلات ساختاری بوده است. جامعه پژوهش کلیه اعضای هیئت علمی پردیس مرکزی دانشگاه تهران به تعداد ۵۷۸ نفر بودند که تعداد ۲۳۴ نفر به شیوه‌ی نمونه‌گیری تصادفی ساده از طریق فرمول کوکران انتخاب گردید. داده‌های پژوهش با استفاده از آزمون‌های t تک نمونه‌ای، ضریب رگرسیون و مدل معادلات ساختاری و با استفاده از نرم‌افزار لیزرل مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان داد که ۱- وضعیت سرمایه اجتماعی، مسئولیت اجتماعی و توسعه اجتماعی دانشگاه تهران از منظر اعضای هیئت علمی در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارد. ۲- توسعه اجتماعی به‌طور مستقیم از متغیرهای پیش‌بین مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی تأثیر می‌پذیرد. همچنین نتایج حاکی از آن است که تمامی متغیرها در حد مطلوب گزارش شده‌اند و مدل با داده‌ها برازش خوبی دارد و این بیانگر این است که رابطه خطی بین متغیرها و سازه‌های مکنون وجود دارد.

کلید واژگان: مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، توسعه اجتماعی، آموزش عالی، دانشگاه تهران.

۱- دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ایران.

۲- استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ایران. (نویسنده مسئول). fnarenji@ut.ac.ir

۳- کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ایران.

مقدمه

آموزش عالی پدیده بسیار پیچیده‌ای است که واکاوی آن نیازمند سازوکارهایی فراتر از رویکردهای صرفاً اقتصادی است و همچنین مستلزم پذیرش لزوم برقراری تعادل میان نیازهای تولیدی، اقتصادی، نیازهای کلی جامعه و نیازهای بااهمیت هر فرد در یک زمینه خاص تاریخی، اجتماعی و فرهنگی است (تترووا و همکاران^۱، ۲۰۲۱: ۴۸۳). به عبارتی در عصر دیجیتال که مهم‌ترین مشخصه‌اش تولید و ارائه محصولات و خدمات متنوع بر اساس فناوری‌های تحول‌آفرین است، پیوستگی میان آموزش عالی، بازار کار و سایر بخش‌های جامعه، به‌عنوان الزامات تحقق توسعه پایدار، نیازمند تقویت و بازسازی است (هوران و رگان^۲، ۲۰۲۱: ۲). بی‌شک نظام آموزش عالی با توجه به نقش مهمی که در توسعه کشورها دارد، باید با حفظ ابعاد علمی خود در روندهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی حضور مؤثرتری داشته باشد (لوپز و همکاران^۳، ۲۰۲۱: ۴) و به‌منظور رسیدن به توسعه پایدار لازم است تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی، انسانی، به‌صورت پایدار، متناسب و هماهنگ با یکدیگر عمل نمایند (پتروویچ^۴، ۲۰۲۱: ۲). در همین راستا، بررسی‌ها نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین ابعاد توسعه پایدار، توسعه اجتماعی می‌باشد. (موکاشوا و کرچکینا^۵، ۲۰۱۹: ۴۰؛ لوپز و همکاران^۳، ۲۰۲۱: ۴؛ استاک و همکاران^۶، ۲۰۱۸: ۱).

توسعه اجتماعی به معنای کسب مهارت‌های رفتاری مطابق با انتظارات اجتماعی است (اسپنگر و ادریسن^۷، ۲۰۲۱: ۱). به عبارتی، توسعه اجتماعی را می‌توان هم مجموعه دگرگونی‌های ساختاری در ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه تلقی کرد و هم یکی از پیامدهای توانایی و ظرفیت جامعه در سازمان‌دهی به توانمندی‌های انسان‌ها و منابع مولد برای مواجهه با فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو در نظر گرفت (اسکونز و همکاران^۸، ۲۰۲۰: ۱). در معنای تخصصی، توسعه اجتماعی نشان‌دهنده تغییر در مؤلفه‌های اساسی زندگی انسان از جمله؛ کاهش فقر، کاهش بیکاری، افزایش درآمد و به‌طورکلی رسیدن به ارزش‌های مطلوب زندگی اجتماعی است (روسا‌سالوا و همکاران^۹، ۲۰۲۱: ۱۰۴۵۵۳). بررسی‌ها نشان می‌دهد که توسعه اجتماعی را می‌توان برآیند حضور چند مؤلفه اصلی دانست

-
- 1- Tetrevova et al
  - 2- Horan, & Regan
  - 3- López et al
  - 4- Petrovič et al
  - 5- Mukasheva & Korchakina
  - 6- Stock et al
  - 7- Spangler and Adriansen
  - 8- Scoones et al
  - 9- Rosa-Salva et al

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: ...)

که از این قرارند: ۱- مدرنیته، ۲- حقوق شهروندی، ۳- مشارکت، ۴- جامعه مدنی و ۵- امنیت اجتماعی (کیم^۱، ۲۰۱۴: ۵).

از چند دهه قبل، بسیاری از کشورهای توسعه‌نیافته جهان به طرق مختلف وارد فاز توسعه شدند و در این میان توسعه اجتماعی را به‌طور ویژه مورد توجه قرار داده‌اند (ابدوراک مانوا و همکاران^۲، ۲۰۲۰: ۸۰۴۳). در همین راستا، بررسی‌ها نشان می‌دهد که دانشگاه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نظام‌های آموزشی، کانون پرورش نخبگان، برگزیدگان و آینده‌سازان کشور و در نهایت یکی از منابع اصلی توسعه اجتماعی محسوب می‌شود (بروندیرز و همکاران^۳، ۲۰۲۱: ۱۴). دانش و بینشی که افراد در دانشگاه پیدا می‌کنند و به‌صورت قابلیت‌ها و توانایی‌های فنی و تخصصی و نگرش‌ها و گرایش‌ها در آنان ظاهر می‌شود، عامل بسیار مؤثری در شکل‌گیری خوی و منش اجتماعی و سوگیری سیاسی آن‌هاست و در حقیقت آینده اجتماع را پیریزی می‌کنند (زولو^۴، ۲۰۲۰: ۲۶۴). لذا نظام آموزش به معنای عام و نظام آموزش عالی به معنای خاص از یک‌سو، از شاخص‌های اصلی توسعه پایدار محسوب می‌شود و از سوی دیگر یکی از مهم‌ترین منابع توسعه اجتماعی هست و به دلیل ضریب تأثیر بسیار بالایی که دارد، دارای توانایی لازم برای آغاز حرکتی اساسی به سمت توسعه پایدار است (الیور و همکاران^۵، ۲۰۱۸: ۸۲۱).

سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از شبکه‌ها، هنجارها و شناخت‌ها است که مبتنی بر اعتماد سازمانی و حمایت درون گروه‌ها و بین گروه‌ها در جهت کسب منافع متقابل است (کوکوبن و همکاران^۶، ۲۰۲۰: ۴). بسیاری از اقتصاددانان عقیده دارند که افزایش روابط مبتنی بر اعتماد و مشارکت‌های اجتماعی گروهی، سبب رشد و حتی توسعه کشورهای عقب‌مانده خواهد شد. یکی از سازمان‌های موجود در سطح جامعه که با محیط ارتباط پویا دارد، دانشگاه می‌باشد و اعضای هیئت‌علمی، مسئولیت آموزش و اشاعه علم و دانش را در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بر عهده دارند. در همین راستا دانشگاه‌ها می‌توانند با سرمایه‌گذاری در زمینه سرمایه اجتماعی، از طریق توجه به دانش و مهارت و شایستگی‌های حیات علمی خود، نهادینه کردن تعاملات اعضای هیئت‌علمی با یکدیگر و همچنین تقویت ارتباطات متقابل ایشان با دانشجویان، اقدام نمایند (هوانگ^۷، ۲۰۲۰: ۲۵). برخی از محققان بر این عقیده‌اند که افزایش حس مسئولیت‌پذیری و سرمایه اجتماعی سبب ارتقای تعهد اجتماعی افراد در سازمان‌ها شده و پایداری اجتماعی را به دنبال خواهد داشت. دانشگاه‌ها نیز با داشتن مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه و مشتریان و ذی‌نفعان خود نقشی اساسی در پرورش فرهنگ پاسخ‌گویی دارد (لئونیداس و همکاران، ۲۰۱۲: ۳۱۲). این

-
- 1- Kim
  - 2- Abdurakhmanova et al
  - 3- Brundiars et al
  - 4- Zulu
  - 5- Oliver et al
  - 6- Kokubun et al
  - 7- Huang

نهاد بزرگ اجتماعی هم‌چنان به‌عنوان هسته پیشتاز تحولات عمل کرده و از طریق رصد تغییرات اجتماعی و فرهنگی به‌ویژه در عرصه علم و فناوری، جامعه را برای تسلط بر رویدادهای مهم آینده توانمند و مهیا می‌سازد (ذاکر صالحی، ۱۳۸۳).

یکی دیگر از عوامل مرتبط با توسعه اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. مسئولیت اجتماعی به معنای پاسخگویی و مسئولیت دانشگاه‌ها در قبال جامعه در ابعاد و زمینه‌های گوناگون آن ناظر بر تعریف و تقویت نقش اجتماعی دانشگاه‌ها در جامعه اعم از جامعه محلی، ملی و یا جهانی است (مسگوئر - سانچز و همکاران^۱، ۲۰۲۰: ۲) و اجتماعی‌تر شدن دانش و اجتماعات علمی در لابه‌لای مباحثات، بیانیه‌ها و همایش‌های مربوط به علم و آموزش عالی در دهه اخیر مشهود است. چنان‌که در بیانیه کنفرانس جهانی علم در بوداپست منتشر شد، بر مسائلی چون ارزش مشارکتی و همبستگی علم در قرن ۲۱ به‌نحوی که دربرگیرنده منافع عمومی مردم باشد، تأکید شد و برای علم نقشی اساسی در تدوین سیاست‌ها و حل مسائل جهانی تعریف شد. با این هدف که علم باید در خدمت پیشرفت، صلح و توسعه قرار بگیرد، در کنفرانس جهانی علم در پاریس نیز اندیشه‌های مهمی پیرامون تحول آموزش عالی در زمینه توجه به نیازهای جامعه مطرح شد (قورچیان و همکاران، ۱۳۸۳ به نقل از حسین قلی‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۲۲). در رابطه با نقش اجتماعی دانشگاه چنین مطرح می‌شود؛ دانشگاه را نمی‌توان وجودی مستقل در نظر گرفت که ملزم به یافتن سازوکارها و یا لوازمی است که با استفاده از آن‌ها با جامعه ارتباط برقرار کند. دانشگاه یک‌نهاد اجتماعی و در نتیجه به شکلی مشخص بیان‌گر ساختار و وضعیت عملکرد کلی اجتماعی است. دانشگاهی که به دانش از دریچه منشور حقوق شهروندان می‌نگرد و تمام تلاش خود را برای مقابله با خودکامگی نموده و برقراری دموکراسی را در اولویت قرار می‌دهد، نشانگر جامعه‌ای است که در آن حقوق دموکراتیک شهروندی از الزامات سیاسی و اخلاقی زندگی دانشجویی به شمار می‌آید. یک رابطه درونی و گویا میان دانشگاه و جامعه عبارت است از رابطه‌ای که توضیح می‌دهد چطور دانشگاه‌های ملی همواره از ابتدا نهادهایی اجتماعی بوده‌اند: یک کنش اجتماعی، یک رسم اجتماعی مبتنی بر تصدیق مشروعیت و خصایص آن توسط مردم که بر اساس اصل تمایز صورت می‌پذیرد و موجب استقلال آن در برابر دیگر نهادهای اجتماعی گشته و به ساختار آن طبق قوانین، مقررات، عرف و ارزش‌های به رسمیت شناخته‌شده درونی و قانونی شکل می‌بخشد (توکل، ۱۳۸۹: ۷۳).

مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها بر ایجاد پیوند میان دانش تولیدشده در زمینه و بستر کاربست آن و نیازهای محلی، ملی و جهانی دلالت دارد. هدف اصلی از این مسئولیت، ارتقای سودمندی اجتماعی از دانش و در نتیجه کمک به بهبود کیفیت زندگی است (احمد^۲، ۲۰۱۲: ۸۵). ریسر، مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها را این‌گونه تعریف می‌کند: مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها، یک سیاست برای عملکرد اخلاقی

1- Meseguer-Sánchez et al

2- Ahmad

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: . . .

جامعه دانشگاهی (دانشجویان، مدیران دانشگاه، کارکنان و اعضای هیئت علمی) است که از طریق مدیریت مسئولانه آموزشی، شناختی، پژوهشی، نیروی کار و اثرات زیست محیطی و اخلاقی که توسط دانشگاه در تعامل دوطرفه با جامعه در جهت پیشبرد توسعه اجتماعی بشریت است، اعمال می شود (هاستوتی، هاریانتی و لاکو^۱، ۲۰۲۰).

به طور کلی مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها طیف وسیعی از اعمال و فرایندهایی را شامل می شود که برای پاسخ به نیازهای محیط به شیوه‌ای مناسب و مؤثر تلاش می کند. این رویکرد اهمیت زیادی دارد چون جهانی شدن و کاربست مدل‌های نئولیبرال توسعه اقتصادی منجر به بحران‌های اجتماعی شده که دانشگاه‌ها باید با ارائه راه‌حل‌های نو، پیچیدگی مسائل جاری در سطوح ملی و منطقه‌ای را حل کنند. چنین راه‌حل‌های نو نیازمند آن خواهد بود که دانشگاه‌ها پیوند پویایی بین کارکردهای اصلی و تجدیدنظر در نقش خود در حل مسائل پیچیده قرن بیست و یکم ایجاد نمایند (شبکه جهانی دانشگاه برای نوآوری^۲، ۲۰۰۹). نقش دانشگاه‌ها از تاریخ تأسیس دانشگاه آکسفورد به سال ۱۱۸۷ تاکنون، از حافظان مستقل دانش به نهادهایی که به جامعه خدمت می کنند، تغییر یافت. بر این اساس، دانشگاه‌ها موظفاند دانش را برای خدمت به جامعه خلق و اشاعه دهند (وایت^۳، ۲۰۰۸: ۳۱). چنان که، امروزه دانشگاه‌های مدرن مهم‌ترین و اساسی‌ترین رسالت خود را در سه نقش دانش آفرینی، نشر دانش به این معنی که دانش خلق شده از طریق تحقیق انتشار یابد و نیز خدمت به جامعه که ناظر بر انتقال دانش خلق شده در سطح جامعه وسیع تر هست، معرفی می کنند (لوون و اوسترلینک^۴، ۲۰۰۵: ۱) از این منظر، آموزش و پژوهش به عنوان کارکردهای اصلی دانشگاه تنها در خدمت به جامعه معنا و مفهوم پیدا می کنند (وایت، ۲۰۰۸: ۳). بنابراین می توان مطرح کرد، دانشگاه به عنوان عالی ترین نظام آموزشی، کانون پرورش نخبگان، برگزیدگان و کارگزاران آتیه کشور است. دانش و بینشی که افراد در دانشگاه پیدا می کنند و به صورت قابلیت‌ها و توانایی‌های فنی و تخصصی و نگرش‌ها و گرایش‌ها در آنان ظاهر می شود، عامل بسیار مؤثری در شکل‌گیری خوی و منش اجتماعی و سوگیری سیاسی آن‌هاست و در حقیقت آینده اجتماع را پی‌ریزی می کنند.

از آن‌چه راجع به توسعه اجتماعی و تحت تأثیر قرار گرفتن آن از عناصر مختلفی از قبیل سرمایه اجتماعی، مسئولیت اجتماعی، هم‌بستگی، وفاق اجتماعی و اعتماد و همچنین، ارتباط آن‌ها با آموزش عالی گفته شد؛ چنین نتیجه‌گیری می شود که خدمات دانشگاه برای توسعه اجتماعی لازم و شناخته شده و نقش زیربنایی دارد. بر اساس آنچه بیان شد، بر مبنای مأموریت‌های متنوع آموزش، پژوهش و ارائه خدمات حرفه‌ای - تخصصی، مشاوره و خدمات اجتماعی آموزش عالی و همچنین تربیت نیروهای انسانی

1- Hastuti, Haryanti, & Lako
2- Global University Network for Innovation
3- Whyte
4- Oosterlinck & Leuven

متخصص و دانش گر در جامعه و تأثیر آموزش عالی بر فراهم شدن بستری مناسب جهت رشد و توسعه اجتماعی و از طرفی تأثیر انسجام، اعتماد و هم‌بستگی سرمایه انسانی در جامعه بر رشد، پیشرفت و توسعه جوامع؛ بنابراین طراحی و به‌کارگیری مدل توسعه اجتماعی در آموزش عالی ضروری به نظر می‌رسد. از طرفی علی‌رغم اهمیت و ضرورت نقش آموزش عالی در توسعه اجتماعی از طریق متغیرهای اثرگذاری چون سرمایه اجتماعی و مسئولیت اجتماعی متأسفانه کم‌تر در دانشگاه‌های ایران به بررسی و پیاده‌سازی مدل توسعه اجتماعی پرداخته‌شده و توجه چندانی به نقش و اهمیت دانشگاه و تأثیر آن بر تحولات اجتماعی و اقتصادی نشده است، بنابراین در این پژوهش به بررسی روابط مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی از منظر اعضای هیئت‌علمی دانشگاه تهران پرداخته و به سؤالات زیر پاسخ داده می‌شود:

۱- مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی از منظر اعضای هیئت‌علمی دانشگاه تهران در چه وضعیتی قرار دارد؟

۲- مدل یابی معادلات سه متغیر مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی بر اساس مدل مفهومی چگونه است؟

در این میان پژوهشگران از دیدگاه‌های گوناگون سه حیطه مدنظر پژوهش را مورد بررسی قرار داده‌اند از جمله: شعبانی و آهنچیان (۱۳۸۵) در پژوهش خود با عنوان «رهبری دانشگاهی و سرمایه‌ی اجتماعی» مؤلفه‌های رهبری دانشگاهی شامل (رهبری پژوهشی، رهبری آموزشی، راهبرد و روشن‌بینی، مدیریت عادل و کارا، رهبری دگرگون ساز و مشارکتی و توانایی‌های بین فردی) و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (ارزش‌های مشترک، دیدگاه‌ها و هدف‌های مشترک، احترام دوسویه، اعتماد، تفاهم، رایزنی و ایفای نقش مثبت، دوستی و پشتیبانی گروهی، گفت‌وگوی برنده، برند و نوع‌دوستی، مشارکت و تواناسازی، تعارض سازنده) را مورد بررسی قرار داده است (شعبانی و آهنچیان، ۱۳۸۵: ۴۷). ذاکر صالحی (۱۳۸۷) در پژوهش خود با عنوان «پارادوکس سرمایه اجتماعی تحصیل‌کردگان ایرانی: بررسی رابطه آموزش عالی و سرمایه اجتماعی در ایران» سرمایه اجتماعی دانشجویان ایران را با روش فرا تحلیل بررسی کرده است. در این پژوهش ۱۵ مورد مطالعات خارجی و ۱۳ مطالعه داخلی بررسی شد. نتایج پژوهش نشان‌دهنده آن است که برخلاف رابطه مثبت و متقابل بین سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی، نظام آموزش عالی ایران نتوانسته است نقش چندانی در ارتقای سرمایه اجتماعی تحصیل‌کردگان ایفا کند. فرا تحلیل دو گروه از مطالعات داخل و خارج از کشور این نظریه معنایی را برجسته ساخت که برخلاف تحقیقات جهانی، افزایش تحصیلات در ایران تأثیر منفی بر سرمایه اجتماعی دارد.

فولادیان (۱۳۸۸) به این نتیجه رسید که افزایش روابط اجتماعی و عضویت‌های انجمنی، تأثیر مستقیمی بر غنی‌سازی کنش‌های فردی دارد. شکل‌گیری هویت‌های جمعی، افزایش دل‌بستگی‌های

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: ...)

اجتماعی و عاطفی، ایجاد هنجارها و انتظارات اجتماعی مناسب به همراه غنی شدن کنش‌های افراد، بهبود کیفیت آموزش و درنهایت افزایش بازدهی آموزشی را به صورت فردی و اجتماعی در بردارد. اشرف نظری (۱۳۹۰)، در پژوهش خود با عنوان «آموزش عالی و همبستگی ملی» بیان می‌کند که نظام آموزش عالی می‌تواند از طریق توزیع فرصت‌های برابر، امکان راه‌یابی افراد مستعد و نخبه را به مجامع علمی و چرخه قدرت فراهم نموده و این‌گونه نقش مهمی در تحکیم همبستگی ملی را به‌عنوان یکی از شاخص‌های مهم توسعه اجتماعی و سیاسی ایفا نماید. حسین قلی‌زاده (۱۳۹۰) به این نتیجه رسید که با تقویت و ارتقای فرهنگ دانشگاهی، جنبه‌های مالی و اقتصادی، ساختار و مدیریت، نظام سنجش و ثبت حقوقی مناسب، سیاست‌های آموزشی و پژوهشی می‌توان بسترهای لازم برای ایجاد تناسب را فراهم نمود.

مهدی (۱۳۹۴) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که یکی از الزامات توسعه پایدار نظام دانشگاهی در شرایط تغییر، سازگاری با محیط اجتماعی و جامعه می‌باشد. در واقع سازگاری دانشگاه با محیط یک معیار اصلی و اساسی جهت کیفیت آموزش عالی بوده و نظام دانشگاهی باید با استفاده از راهبردهای پیشنهادی با محیط‌های علمی و اجتماعی سازگاری حاصل کرده و به واسطه آن با جامعه در حال تغییر، در تعادل پویا قرار گیرد. در این راستا نیاز است سیاست‌گذاران آموزش عالی زمینه‌های مناسب و سازنده را جهت تحقق راهبردهای سازگاری دانشگاه با محیط فراهم نمایند. ساعی و عمویی (۱۳۹۴) اظهار می‌دارند که سرمایه‌ی اجتماعی در دانشگاه موجب افزایش انسجام ملی می‌شود.

تاترمن و ویدمن ولف^۱ (۲۰۰۷) اظهار می‌دارند که تسهیم اطلاعات در میان بخش‌ها، شبکه‌های خارجی و شبکه‌های پیوسته محلی دانشکده به‌طور مؤثر صورت می‌گیرد. در این محیط، پیش‌نیازهای اصلی برای سرمایه اجتماعی حضور دارند. مشارکت‌کنندگان در پژوهش، روی بعضی از مشوق‌ها برای تسهیم اطلاعات تأکید اصلی داشته‌اند و هم‌چنین به وضعیت کنونی یعنی رقابت برای کسب مقام، نداشتن حس تعلق به محیط کار، عدم صداقت و ... اعتراض داشتند (به نقل از اشلاک^۲، ۲۰۱۵:۳).

لوزانو و همکارانش^۳ (۲۰۱۴) در هشت بخش به بررسی نقش آموزش عالی در ارتقا آموزش جهت توسعه‌ی پایدار اجتماعی می‌پردازد: چارچوب نهادی، زمینه، آموزش، عمل در فضای دانشگاه، تجربه در محیط دانشگاه، توسعه و همکاری و در نهایت ارزیابی و گزارش. نتایج نشان‌دهنده‌ی نمونه‌های زیادی از پیاده‌سازی توسعه‌ی پایدار در نظام‌های آموزشی بود. آنچه قابل توجه بوده است تأثیرات مشارکت اجتماعی

1- Totarman & Widen-wulff
2- Schlak
3- Lozano and e t .al

دانشجویان و اعضای هیئت علمی در ارتقاء آموزش برای توسعه‌ی پایدار به‌ویژه در بخش عمل در فضای دانشگاهی می‌باشد.

نتایج پژوهش ناسیبولینا^۱ (۲۰۱۵) نشان می‌دهد که تأثیر به‌کارگیری مشارکت اجتماعی دانشگاهیان از جمله اعضای هیئت علمی، دانشجویان و شهروندان و به‌ویژه استفاده از زمینه‌های دانش بومی جهت ارتقا آموزش برای توسعه‌ی پایدار است. ایالارودریگز^۲ و همکاران (۲۰۱۹) بیان می‌دارند، پارادایم جدید مسئولیت اجتماعی دانشگاهی (USR^۳) دانشجویان و اعضای هیئت علمی را به‌عنوان بازیکنان کلیدی دانشگاه معرفی می‌کند که باورها، نگرش‌ها و عقاید آن‌ها را در فرآیند آموزش حرفه‌ای و تمایل به خدمت به جامعه در راستای دستور کار USR بیان می‌دارد. نتایج پژوهش نشان داد مسئولیت اجتماعی دانشگاه همراه با عناصر محیطی با آگاهی اجتماعی، احترام متقابل، مسئولیت مشترک، طرح اجتماعی، هویت دانشگاه و آموزش جامع و کارآفرینی همراه است.

نتایج پژوهش رداندو^۴ (۲۰۱۸) در خصوص سرمایه اجتماعی دانشگاهیان نشان داد؛ سرمایه اجتماعی اعضای هیئت علمی و دانشجویان از عوامل مهم و اثرگذار موفقیت آن‌ها در تحقق رسالت‌های دانشگاهی می‌باشد. هر چه سرمایه اجتماعی اعضای هیئت علمی بیشتر باشد نوآوری و کارآفرینی و تحقق اهداف علمی، پژوهشی نیز بیش‌تر و منجر به مشارکت بیشتر اجتماعی آنان می‌گردد. نتایج پژوهش کابرا^۵ (۲۰۱۸) نشان داد که مدیران دانشگاه مفهوم مسئولیت اجتماعی را با فعالیت‌های ارتباط با جامعه، ارتباط پیشنهادها علمی و پاسخگویی مرتبط می‌کنند، درحالی‌که دانشجویان این مفهوم را با تدریس در ارزش‌ها و فعالیت‌های بشردوستانه مرتبط می‌کنند. همچنین، مسئولیت اجتماعی دانشگاه^۶ (USR) برای کارکنان اداری مربوط به مزایای کار است. سانتوس^۷ (۲۰۲۰) در پژوهش خود باهدف شناسایی عوامل تعریف‌کننده ادراک دانشجویان از مسئولیت اجتماعی و رضایت آن‌ها از کیفیت خدمات به این نتیجه رسیده است که درک انتظارات ذی‌نفعان در مورد مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها در اجرای موفقیت‌آمیز استراتژی‌ها و برنامه‌ها نقش اساسی دارد. به عبارتی استراتژی‌های مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها بر کیفیت خدمات و رضایت دانشجویان آموزش عالی مؤثر است.

بای و همکاران^۸ (۲۰۲۰) اظهار می‌دارند که شاخص‌های سرمایه اجتماعی از بالا شروع می‌شوند و ثابت می‌مانند. اتصال سرمایه اجتماعی و حمایت اجتماعی از همسالان، رضایت از زندگی دانشگاه را به

-
- 1- Nasibulina
  - 2- Ayala-Rodriguez
  - 3 -university social responsibility
  - 4- Redondo
  - 5- Cabrera
  - 6- University Social Responsible
  - 7- Santos
  - 8- Bye et al

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: . . .

وجود می‌آورد و در یک محیط رقابتی جهانی، مؤسسات می‌توانند رضایت و موفقیت گروه‌های مختلف دانشجویی را که به‌طور فزاینده‌ای متنوع هستند، از طریق استراتژی‌هایی که توسعه سرمایه اجتماعی را تسهیل می‌کنند، به حداکثر برسانند. هیبیز و همکاران^۱ (۲۰۲۱) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که بین استفاده از فیس‌بوک، سرمایه اجتماعی و عزت‌نفس رابطه مثبت وجود دارد و این در حالی است که بین سرمایه اجتماعی و میزان رضایت از زندگی شخصی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. دمیر^۲ (۲۰۲۱) در پژوهش خود دریافت که سرمایه اجتماعی در میان معلمان با پنج دسته از نتایج ارتباط دارد؛ (۱) رشد حرفه‌ای معلم، (۲) اجرای تغییر، (۳) معرفی معلمان جدید، (۴) حفظ معلم و رضایت شغلی، و (۵) بهبود پیشرفت تحصیلی دانشجویان. یافته‌ها نشان می‌دهد که ساختارهای سازمانی مختلف ممکن است ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی مانند پیوند، بریدن و پیوند را پرورش دهند. تحقیقات بیشتری در مورد رابطه بین این ابعاد و ساختار سازمانی مدارس، برای ترویج نتایج مورد نظر سرمایه اجتماعی معلم شناسایی شده در این بررسی مورد نیاز است.

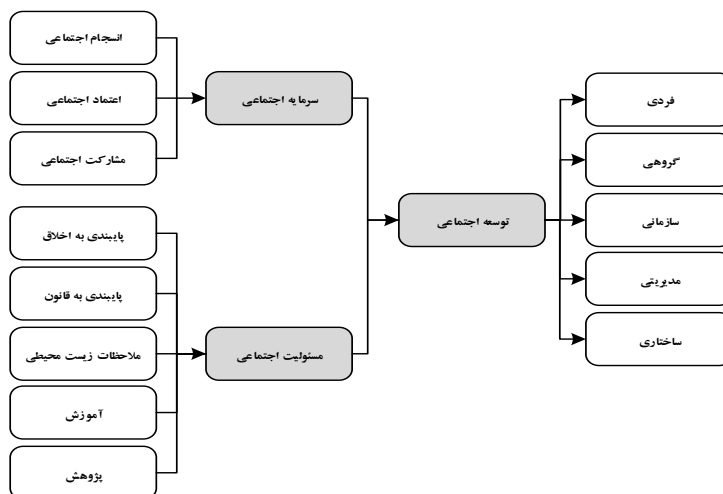
جدول (۱): دسته‌بندی مؤلفه‌ها بر اساس پیشینه تحقیق

متغیرها	مفاهیم	پژوهشگران
مسئولیت اجتماعی	پاسخگویی اجتماعی، خدمت به جامعه، نقش اجتماعی دانشگاه در جامعه دانش‌محور، نقش دانش در فرایند تولید، پاسخگویی مراکز علمی، آموزشی و پژوهشی به تقاضای اجتماعی جامعه، کاربری بودن پژوهش‌ها، تناسب رشته‌های تحصیلی با نیازهای اجتماعی، پویایی مشروعیت دانش، پیوند سازمان دانشگاه با حکومت، توجه به منافع عمومی مردم، نقش علم و دانش در تدوین سیاست‌ها و حل مسائل جامعه، احترام به قوانین، رعایت اخلاق عمومی و اخلاق حرفه‌ای، مدیریت دانش، انتشار و نشر دانش، انتقال دانش در سطح جامعه محلی و ملی، مشارکت مؤثر و فعال در زندگی گروهی و اجتماعی، اشتراک‌گذاری دانش و اطلاعات، تسهیم دانش، توجه به محیط‌زیست و شناخت زیست‌بوم، حمایت از محیط‌زیست.	چنچ و همکاران (۲۰۱۰)، کریتر و همکاران (۲۰۰۴)، آکس بوی ^۱ (۲۰۰۹) مصطفی‌زاده و همکاران (۱۳۹۳)، صالحی عمران (۱۳۹۳)، قانعی راد (۱۳۸۸)، زارع شاه‌آبادی همکاران (۱۳۹۲)، ظهیری نیا و نیک‌خواه (۱۳۹۵)، مهدی (۱۳۹۴)، کالینز (۲۰۱۰)، بوزمن، راجرز و همکاران (۲۰۰۲)، ایبارا یوریب، باتیستا، گارسا (۲۰۲۰)، نادری (۱۳۹۴) قانعی راد (۱۳۸۲)، رضوانی (۱۳۹۱)، شیک (۲۰۱۷) کفرانس جهانی آموزش عالی (۲۰۰۵)، شبکه جهانی دانشگاه برای نوآوری (۲۰۰۹)، وایت (۲۰۰۸)، لوون و اوستر لیک (۲۰۰۵)، فورچیان (۱۳۸۳)، ذاکر صالحی (۱۳۸۴)، فراستخواه (۱۳۸۸)، هاستوتی، هاریاتی و لاکو (۲۹۲۹)، ایلاوردیگرز و همکاران (۲۰۱۹)، کاپرا (۲۰۱۸).
سرمایه اجتماعی	تشریک‌مساعی، همکاری و کار تیمی در دانشگاه و سازمان، شبکه‌ها، هنجارها، پیوندهای مشترک، تقویت اعتماد، همکاری جهت منافع متقابل، تعهد نسبت به ارزش‌های مشترک، تعمیم ارزش‌ها از طریق تبادلات اجتماعی، اشتراک در عقاید، اعتمادسازی و کاهش هزینه‌های تسهیل همکاری، تعدیل اجتماعی، صبر و صمیمیت، مدیریت مشارکتی عدالت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شبکه‌های ارتباطی، مذاکرات برد - برد و تعهد، اخلاق شهروندی، تسهیل ارتباطات و بهبود جریان اطلاعات، تمایل به فعالیت در متن اجتماع و همکاری‌های اجتماعی، سرمایه انسانی؛ شایستگی‌های ارتباطی - اجتماعی: (نوع‌دوستی) (درک دیگران و کمک به تعالی، حرمت و درک احساس دیگران، تشویق و الهام بخشی دیگران)، مهارت‌های اجتماعی (اداره) تنوع‌ها، مدیریت تنوع‌ها، مدیریت تغییر، تأثیرگذاری، کار گروهی و تیمی، ارتباطات، آگاهی اجتماعی (آگاهی سیاسی، آگاهی از اهداف جمعی، آگاهی از تنوع‌ها)، پویایی‌های اجتماعی شدن حرفه‌ای در تحصیلات تکمیلی با استفاده از پیش‌های جامعه‌شناسی درباره شکل‌گیری هویت و آرمان‌های شغلی، شکل‌گیری هویت و شبکه‌های اجتماعی، امنیت ملی، ثبات امنیتی، همبستگی ذهنی و کارکردی در سطح گروه‌ها و نهادها، شکل‌گیری خوی و منش اجتماعی، تعلق به چارچوب‌ها، نهادینه شدن هنجارها در نهادها، پیوند افراد جامعه به یکدیگر، وجدان جمعی، آگاهی مشترک، وابستگی متقابل، مشارکت اجتماعی و سیاسی آگاهانه، تقویت فرهنگ، مشارکت سیاسی آگاهانه، کنترل اجتماعی و نظم.	سای و عمومی (۱۳۹۴) مات و همکاران (۲۰۱۰)؛ (۲۰۱۴)، بانک فرانسیس فوکویاما (۲۰۰۱)، قویدل و همکاران (۲۰۱۸)، مصطفی‌زاده و همکاران (۱۳۹۳)، ویدمن و همکاران (۲۰۰۶)، پارکز (۲۰۰۶)، نادری (۱۳۹۴)، قنادان (۱۳۸۸)، صالحی عمران (۱۳۹۳)، کلمن (۱۹۹۴)، پوتنام (۲۰۰۰)، اسکات (۱۹۸۱)، زارع شاه‌آبادی همکاران (۱۳۹۲)، ظهیری نیا و نیک‌خواه (۱۳۹۵)، اشرف نظری و همکاران (۱۳۹۰)، رشیدی (۱۳۸۹)، فولادیان و همکاران (۱۳۸۸)، گروه‌کندی مطالعه دانشگاه‌ها وارد (الوانی و سید تقوی، (۱۳۸۱)، ویدمن و همکاران ^۱ (۲۰۰۶)، کلمن (۱۹۹۴)، پوتنام (۲۰۰۰)، اسکات (۱۹۸۱)، خسروی، (۱۳۹۰)، مارشال (۱۹۵۰)، ردانو (۲۰۱۸)

1- Habes et al
2- Demir

ایجاد آینده‌ای پایدار، همکاری مسئولانه و پاسخگو، آگاهی از حقوق اجتماعی و شهروندی، رفاه و آسایش و حقوق شهروندی مردم در جامعه، رفاه اجتماعی، مشارکت مدنی شهروندان، ارتقای کیفیت زندگی، ارتقای اجتماعات مردمی، ارتقا پایداری اجتماعی، منفعت اجتماعی، حمایت از سازمان‌های زیست‌محیطی، بهبود و ارتقای توانمندی‌های انسان و کارکنان در سازمان‌ها، تعهد اجتماعی، مشارکت فعال مردمی، رفتار شهروندی سازمانی، ادراک عدالت، هویت جمعی، تیم‌مداری، پایبندی به ارزش‌های مشترک اجتماعی، رضایت شغلی، تعهد سازمانی، ممنوعیت سازمانی، هنجارهای رفتار گروهی، تهیم دانش، کیفیت زندگی کاری، ممنوعیت سازمانی، سیستم مدیریت مشارکتی، سیستم پاسخگویی اجتماعی، ساختار سازمانی منعطف، برنامه‌های جامعه‌پذیری، استراتژی مذاکره، تغییرات در ساختارهای اجتماعی، رفتار و نهاد ملی، اعتماد تعمیق‌یافته و روابط انجمنی‌گنی‌سازی کنش‌های فردی.

توسعه اجتماعی

شکل (۱): مدل مفهومی پژوهش

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از منظر گردآوری داده‌ها توصیفی از نوع همبستگی به روش مدل معادلات ساختاری است. از بعد زمانی تحقیق، مقطعی و از نظر نوع داده‌ها، پژوهش کمی محسوب می‌شود. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه اعضای هیئت‌علمی پردیس علوم انسانی (مرکزی) دانشگاه تهران در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ به تعداد ۵۷۸ نفر بوده است که از جامعه آماری مذکور، با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، نمونه‌ای به حجم ۲۳۴ نفر از طریق فرمول نمونه‌گیری کوکران انتخاب شد. داده‌ها با استفاده از شیوه‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند که در تحلیل استنباطی از تکنیک آماری مدل‌یابی معادلات ساختاری و رگرسیون با استفاده از نرم‌افزار Lisrel استفاده شد. جهت روایی ابزار پژوهش از روایی محتوایی استفاده شد هم‌چنین جهت اعتبار سازه‌ای مؤلفه‌ها و شاخص‌های مدل از تحلیل عاملی تأییدی (CFA) استفاده شد. جهت تعیین پایایی پرسشنامه نیز از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد.

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: ...)

جدول (۲): معرفی حجم نمونه و جامعه آماری

نام دانشکده	جامعه آماری	حجم نمونه
ادبیات و زبان‌های خارجی	۶۹	۲۳۴
ادبیات و علوم انسانی	۹۵	
الهیات و معارف اسلامی	۵۲	
حقوق و علوم سیاسی	۱۸۹	
مطالعات جهان	۶۹	
معارف و اندیشه اسلامی	۳۴	
کل جامعه	۵۷۸	

برای گردآوری داده‌ها، از سه پرسشنامه به شرح زیر استفاده شد:

پرسشنامه سرمایه اجتماعی؛ این پرسشنامه ۳ بعد همبستگی اجتماعی، اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی را می‌سنجد (پرسشنامه استاندارد ناها پیت و گوشال^۱، ۱۹۹۸؛ پوتنام^۲، ۱۹۷۳). پرسشنامه دارای ۲۴ گویه بر اساس مقیاس پنج‌درجه‌ای طیف لیکرت (خیلی کم تا خیلی زیاد) طراحی شده است. به منظور بررسی روایی بر اساس تعداد مؤلفه‌ها و حجم نمونه‌ها، علاوه بر روایی محتوایی از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد که نشان داد ابزار از روایی مناسبی برخوردار است. نتایج تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه سرمایه اجتماعی در جدول شماره ۳ نشان داده شده است.

جدول (۳): شاخص‌های برازش تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه سرمایه اجتماعی

شاخص‌ها	NFI	NNFI	IFI	GFI	AGFI	CFI	df/χ ²	RMSEA
برآوردهای مدل	۰/۹۳	۰/۹۱	۰/۹۱	۰/۹۴	۰/۹۷	۰/۹۲	۲/۴۵	۰/۰۵۵
وضعیت	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب
حد قابل قبول	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	<۳	<۰/۰۶

پرسشنامه مسئولیت اجتماعی؛ این پرسشنامه ۵ بعد اخلاق، قانون، زیست‌محیطی، آموزش و پژوهش را می‌سنجد (تعدیل شده پرسشنامه سنجش مسئولیت اجتماعی دانشگاهی والایس^۳، ۲۰۰۹ و احمدی، ۲۰۱۳). پرسشنامه دارای ۲۷ گویه بر اساس مقیاس پنج‌درجه‌ای طیف لیکرت (خیلی کم تا خیلی زیاد) طراحی شده است. به منظور بررسی روایی ابزار علاوه بر روایی محتوایی از روایی سازه نیز استفاده شد که نتایج نشان داد از روایی مناسبی برخوردار است. جدول شماره ۴ نتایج تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه مسئولیت اجتماعی را نشان می‌دهد.

- 1- Nahapiet & Ghoshal
- 2- Putnam
- 3-Valleys

تغییرات اجتماعی- فرهنگی، سال هجدهم، شماره شصت و هشتم، بهار ۱۴۰۰

جدول (۴): شاخص‌های برازش تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه مسئولیت اجتماعی

شاخص‌ها	NFI	NNFI	IFI	GFI	AGFI	CFI	df/X2	RMSEA
برآوردهای مدل	۰/۹۱	۰/۹۲	۰/۹۳	۰/۹۲	۰/۹۸	۰/۹۴	۲/۸۰	۰/۰۴۹
وضعیت	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب
حد قابل قبول	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	<۳	<۰/۰۶

پرسشنامه توسعه اجتماعی؛ این پرسشنامه ۵ بعد فردی، گروهی، سازمانی، مدیریتی و ساختاری را می‌سنجد (پرسشنامه محقق ساخته مدل توسعه اجتماعی آموزش عالی مصطفی زاده و صادقی، ۱۳۹۳). پرسشنامه دارای ۲۸ گویه بر اساس مقیاس پنج‌درجه‌ای طیف لیکرت (خیلی کم تا خیلی زیاد) طراحی شده است. به منظور بررسی روایی ابزار علاوه بر روایی محتوایی از روایی سازه نیز استفاده شد که نتایج نشان داد از روایی مناسبی برخوردار است. جدول شماره ۵ نتایج تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه توسعه اجتماعی را نشان می‌دهد.

جدول (۵): شاخص‌های برازش تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه توسعه اجتماعی

شاخص‌ها	NFI	NNFI	IFI	GFI	AGFI	CFI	df/X2	RMSEA
برآوردهای مدل	۰/۹۴	۰/۹۳	۰/۹۷	۰/۹۳	۰/۹۴	۰/۹۳	۲/۰۹	۰/۰۳۹
وضعیت	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب
حد قابل قبول	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	<۳	<۰/۰۶

برای تعیین پایایی و همسانی درونی پرسشنامه‌ها نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید. برای محاسبه آلفای کرون باخ آزمون مقدماتی بین ۳۰ نفر از اعضای هیئت علمی پردیس مرکزی دانشگاه تهران انجام شد و سپس مقادیر آلفای کرونباخ در پرسشنامه محاسبه شد. مقادیر آلفای کرونباخ به تفکیک عوامل و مؤلفه‌های آن در جدول شماره ۶ نشان داده شده است.

جدول (۶): مقادیر آلفای کرونباخ

عامل‌ها	متغیرها	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
سرمایه اجتماعی	انسجام و همبستگی اجتماعی	۷	۰/۸۶۲
	اعتماد اجتماعی	۷	۰/۸۷۸
	مشارکت اجتماعی	۱۰	۰/۸۸۴
مسئولیت اجتماعی	پایبندی به اخلاق	۸	۰/۸۷۱
	پایبندی به قانون	۵	۰/۸۷۸
	مراعات ملاحظات زیست محیطی	۵	۰/۸۹۱
	آموزش	۵	۰/۹۰۱
	پژوهش	۴	۰/۹۱۲
توسعه اجتماعی	فردی	۶	۰/۸۹۱
	گروهی	۵	۰/۸۷۵
	سازمانی	۴	۰/۹۱۱
	مدیریتی	۵	۰/۹۰۳
	ساختاری	۸	۰/۸۸۶
کل			۰/۸۸۷

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: . . .

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش بر اساس فرضیات مطرح‌شده مورد بررسی قرار گرفته است. پیش از بررسی فرضیات اصلی پژوهش، نتایج توصیفی پژوهش بیان شده است. در این پژوهش نتایج آزمون کالموگراف اسمیرنوف متغیر توسعه اجتماعی با مقدار (۱/۷۶۹) و سطح معناداری (۰/۰۵۸)، سرمایه اجتماعی با مقدار (۲/۰۳۴) و سطح معناداری (۰/۰۹۱)، متغیر مسئولیت اجتماعی با مقدار (۲/۱۲۹) و سطح معناداری (۰/۲۰۱) فرض صفر را رد نموده و بر این اساس متغیرهای فوق دارای توزیع نرمال می‌باشند و از آمار پارامتریک جهت تحلیل داده‌ها استفاده شده است.

یافته‌های مربوط به سؤال اول پژوهش؛ مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی

از منظر اعضای هیئت علمی دانشگاه تهران در چه وضعیتی قرار دارد؟

به جهت بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی مورد نیاز دانش‌آموختگان و مؤلفه‌های آن از آزمون تی تک گروهی بارزش آزمون ۳ استفاده شد. با توجه به آنکه نمرات بین ۱ تا ۵ می‌باشد عدد ۳ به عنوان عدد میانه (۵۰ درصد نمره‌ها) به منظور تعیین وضعیت متغیرها استفاده شده است. بر این اساس نتایج نشان داد مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با تی قابل مشاهده در جدول شماره ۷ به طور معناداری بالاتر از میانگین مورد انتظار بوده است.

جدول (۷): نتایج آزمون تی تک گروهی سرمایه اجتماعی

تفاوت میانگین‌ها Mean Difference	سطح معناداری Sig	درجه آزادی df	مقدار تی T	میانگین (Mean)	سرمایه اجتماعی
۰/۵۸۱	۰/۰۰	۲۳۳	۴/۴۷	۳/۱۶	انسجام و همبستگی اجتماعی
۰/۳۹۴	۰/۰۰	۲۳۳	۱۱/۵۲	۳/۳۴	اعتماد اجتماعی
۰/۴۵۱	۰/۰۰	۲۳۳	۸/۹۸	۳/۹۸	مشارکت اجتماعی

جهت بررسی وضعیت مسئولیت اجتماعی و مؤلفه‌های آن از آزمون تی تک گروهی بارزش آزمون ۳ استفاده شد. نتایج نشان‌دهنده این است که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با تی قابل مشاهده در جدول شماره ۸ به طور معناداری بالاتر از میانگین مورد انتظار بوده است.

جدول (۸): نتایج آزمون تی تک گروهی مسئولیت اجتماعی

تفاوت میانگین‌ها Mean Difference	سطح معناداری Sig	درجه آزادی df	مقدار تی T	میانگین (Mean)	مسئولیت اجتماعی
۰/۲۶۱	۰/۰۰	۲۳۳	۶/۳۵	۳/۱۴	پایبندی به اخلاق
۰/۵۸۴	۰/۰۰	۲۳۳	۱۰/۳۲	۳/۳۹	پایبندی به قانون
۰/۵۸۳	۰/۰۰	۲۳۳	۹/۸۲	۲/۹۲	مراعات ملاحظات زیست محیطی
۰/۶۲۱	۰/۰۰	۲۳۳	۱۱/۰۹	۳/۸۲	آموزش
۰/۴۷۸	۰/۰۰	۲۳۳	۸/۶۵	۳/۶۵	پژوهش

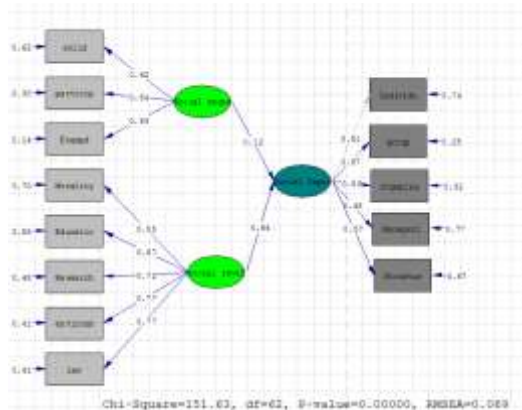
به منظور بررسی وضعیت توسعه اجتماعی و مؤلفه‌های آن از آزمون تی تک گروهی با ارزش آزمون ۳ استفاده شد. نتایج نشان‌دهنده این است که مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی با تی قابل مشاهده در جدول شماره ۹ به طور معناداری بالاتر از میانگین مورد انتظار می‌باشد.

جدول (۹): نتایج آزمون تی تک گروهی توسعه اجتماعی

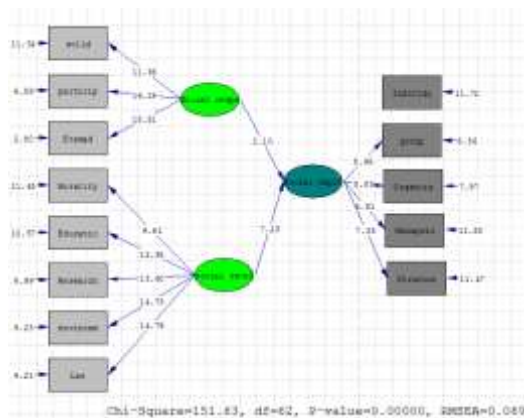
تفاوت میانگین‌ها Mean Difference	سطح معناداری Sig	درجه آزادی Df	مقدار تی T	میانگین (Mean)	توسعه اجتماعی
۰/۳۸	۰/۰۰	۲۳۳	۸/۳۷	۴/۳۶	فردی
۰/۵۵۵	۰/۰۰	۲۳۳	۱۱/۱۲	۲/۹۹	گروهی
۰/۴۹۹	۰/۰۰	۲۳۳	۱۲/۰۲	۳/۵۸	سازمانی
۰/۵۴۱	۰/۰۰	۲۳۳	۹/۱۴	۳/۶۲	مدیریتی
۰/۴۷۶	۰/۰۰	۲۳۳	۷/۸۷	۳/۸۷	ساختاری

یافته‌های مربوط به سؤال دوم پژوهش؛ مدل‌یابی معادلات سه متغیر مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی بر اساس مدل مفهومی چگونه است؟ جهت بررسی فرضیه مدل توسعه اجتماعی آموزش عالی مطابق با مدل مفهومی پژوهش (شکل شماره ۱) از روش الگویابی معادلات ساختاری استفاده شد، بررسی نتایج شاخص‌های برازندگی نشان داد مدل از برازش مناسبی برخوردار است. لذا می‌توان گفت سرمایه اجتماعی و مسئولیت اجتماعی بر توسعه اجتماعی از نظر اعضای هیئت‌علمی تأثیر دارد و فرضیه پژوهش تأیید می‌شود. نتایج شاخص‌های برازش مدل توسعه اجتماعی آموزش عالی در جدول شماره ۹ قابل مشاهده است. هم‌چنین شکل شماره ۲ و ۳ دیاگرام مدل‌یابی معادلات ساختاری سرمایه اجتماعی و مسئولیت اجتماعی بر توسعه اجتماعی را در حالت استاندارد شده و t نشان می‌دهد. با توجه به شکل شماره ۲ و ۳ نتایج ضرایب استاندارد و تی محاسبه شده اثر مستقیم مسئولیت اجتماعی بر توسعه اجتماعی (۰/۶۴) در سطح ۰/۰۵ مثبت و معنادار است. هم‌چنین اثر مستقیم سرمایه اجتماعی بر مسئولیت اجتماعی (۰/۱۲) در سطح ۰/۰۰۱ مثبت و معنادار است.

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: ...)

شکل (۲): دیاگرام مدل یابی معادلات ساختاری سرمایه اجتماعی و مسئولیت اجتماعی بر توسعه اجتماعی در حالت استاندارد شده

شکل (۳): دیاگرام مدل یابی معادلات ساختاری سرمایه اجتماعی و مسئولیت اجتماعی بر توسعه اجتماعی در حالت t

جدول (۱۰): شاخص‌های برازش مدل توسعه اجتماعی در آموزش عالی

شاخص‌ها	NFI	NNFI	IFI	GFI	AGFI	CFI	df/ χ^2	RMSEA
برآوردهای مدل	۰/۹۷	۰/۹۸	۰/۹۷	۰/۹۹	۰/۹۸	۰/۹۶	۲/۴۴	۰/۰۶۹
وضعیت	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب
حد قابل قبول	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	<۳	<۰/۰۶

با توجه به جدول شماره ۱۰، مجذور کای با درجه آزادی ۶۲ در مدل فوق ۱۵۱/۶۳ و سطح معناداری ۰/۰۰۰/۰ به دست آمده است که در سطح ۰/۰۵ معنادار است. آزمون χ^2 حاصله نشان دهنده این است که بین ماتریس کوواریانس نمونه و ماتریس کوواریانس جامعه (ضمنی) تفاوت وجود ندارد؛ بنابراین فرض صفر (H_0) رد می‌شود و بر این اساس آزمون مجذور کای با داده‌های مشاهده شده برازش دقیق مدل را

تأیید نمی‌کند. با توجه به اینکه X^2 به حجم نمونه حساس است، برخی از پژوهش‌گران نسبت مجذور کای بر درجه‌ی آزادی (x^2/df) را به‌عنوان شاخصی جایگزین استفاده می‌نمایند. در خصوص نسبت مجذور کای به درجه آزادی مقدار زیر ۳ برازش خوب و تا مقدار ۵ نیز قابل قبول توصیه می‌شود (بولن، ۱۹۸۹). این نسبت در مدل حاضر برابر ۲/۴۴ به دست آمده که نشان‌دهنده برازش معقولی برای مدل پژوهش می‌باشد. همچنین شاخص ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب RMSEA در مدل پژوهش برابر ۰/۰۶۹ بوده که این مقدار بین ۰/۰۵ تا ۰/۰۸ می‌باشد و نشان‌دهنده این است که مدل از برازش قابل قبولی برخوردار بوده است. مقدار SRMR برای این برابر ۰/۰۴۱ است که مقادیر کم‌تر از ۰/۰۵ نشان از برازش خوب مدل دارد. مقادیر GFI و NFI به ترتیب برابر ۰/۹۹ و ۰/۹۷ برآورد شده که برای مقادیر بین ۰/۹۵ تا ۱ نشان‌دهنده برازش خوب مدل است. همچنین، مقدار AGFI برای مدل‌های خوب بین ۰/۹۰ تا ۱ است که در مدل حاضر برابر ۰/۹۸ برآورد شده است. مقدار NNFI نیز برابر ۰/۹۸ است که مقادیر بین ۰/۹۵ تا ۰/۹۷ نشانه برازش قابل قبول مدل می‌باشند. در نهایت مقدار CFI برای این مدل ۰/۹۶ برآورد شده که مقادیر بین ۰/۹۷ تا ۱ برازش خوب مدل را نشان می‌دهند. در مجموع می‌توان گفت مدل ارائه‌شده از برازش خوبی برخوردار است و مدل تدوین‌شده به‌وسیله داده‌های نمونه حمایت می‌شود یا به عبارتی داده‌های تجربی اصطلاحاً به‌خوبی با آن منطبق می‌باشند؛ بنابراین می‌توان گفت بر مبنای نتایج پژوهش تمامی متغیرهای مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعی تأثیر دارد.

جدول (۱۱): نتایج ارزیابی بخش اندازه‌گیری مدل

متغیرها	مؤلفه‌ها	ضرایب استاندارد شده (B)	T	R2
سرمایه اجتماعی	انسجام و همبستگی اجتماعی	۰/۶۲	۱۱/۳۶	۰/۳۸
	اعتماد اجتماعی	۰/۸۴	۱۶/۱۹	۰/۷۰
	مشارکت اجتماعی	۰/۹۳	۱۸/۵۱	۰/۸۶
مسئولیت اجتماعی	اخلاق	۰/۵۵	۹/۶۱	۰/۳۰
	قانون	۰/۶۷	۱۲/۳۵	۰/۴۵
	زیست‌محیطی	۰/۷۲	۱۳/۶۰	۰/۵۲
	آموزش	۰/۷۷	۱۴/۷۳	۰/۵۹
توسعه اجتماعی	پژوهش	۰/۷۷	۱۴/۷۹	۰/۵۹
	فردی	۰/۵۱	-	۰/۲۶
	گروهی	۰/۸۷	۸/۹۶	۰/۷۵
	سازمانی	۰/۸۳	۸/۸۵	۰/۶۸
	مدیریتی	۰/۴۸	۶/۵۱	۰/۲۳
	ساختاری	۰/۵۷	۷/۳۵	۰/۳۳

در جدول شماره ۱۱ بار عاملی استاندارد و مقدار t برای مؤلفه‌های مربوط به هر عامل آورده شده است. شاخص ارزیابی، میزان ارتباط هر مؤلفه به عامل زیربنایی آن، مقدار t و معنی‌دار آن است. مقدار t بیشتر از دو بر معنی‌داری رابطه هر مؤلفه با عامل مرتبط دلالت دارد (بازرگان و دادرس، ۱۳۹۳). همان‌طور که در جدول شماره (۱۱) مشخص است، برای همه روابط مؤلفه‌ها با متغیرهای مربوط به خود

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: . . .

مقادیر t بیشتر از ۲ به دست آمده است، بنابراین نتیجه گیری می شود که همه مؤلفه ها به طور معناداری با عامل زیربنایی خود مرتبط هستند. چنانچه در شکل شماره (۲) و (۳) مشخص است، می توان گفت مدل اندازه گیری طی ارزیابی شاخص های جزئی مطلوب است.

جدول (۱۲): ماتریس کوآریانس متغیرهای پژوهش

متغیرها	سرمایه اجتماعی	مسئولیت اجتماعی	توسعه اجتماعی
سرمایه اجتماعی	۱		
مسئولیت اجتماعی	**۰/۲۴	۱	
توسعه اجتماعی	**۰/۱۹	**۰/۶۶	۱

همچنین با توجه به نتایج جدول شماره ۱۲ بین سرمایه اجتماعی (۰/۱۹) و مسئولیت اجتماعی (۰/۶۶) با توسعه اجتماعی در سطح ۰/۰۱ مثبت و معنادار می باشد.

بحث و نتیجه گیری

در این مطالعه اثر مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی دانشگاه بر توسعه اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت. تحلیل مدل معادلات ساختاری، فرضیه های تحقیق حاضر را مبنی بر رابطه مستقیم و غیرمستقیم مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی را بر توسعه اجتماعی مورد تأیید قرارداد. در مجموع از نظر اعضای هیئت علمی سرمایه اجتماعی و مسئولیت اجتماعی دانشگاه تهران قادر به تبیین تغییرات توسعه اجتماعی هستند. دانشگاه نظام اجتماعی است که باید به وسیله راهبردهای مؤثر با محیط علمی و اجتماعی به طور دائم؛ سازگار شده و با جامعه و تحولات آن در تعادل پویا باشد. در موضوع مسئولیت اجتماعی دانشگاه و مشارکت اجتماعی آن با جامعه، از جمله فرهنگ، هنرها، زیست بوم علم و دانش، اخلاقیات، قانون و محیط اجتماعی که شامل کلیت جامعه در ابعاد اقتصادی، سیاسی، فناوری، اجتماعی و زیست محیطی می گردد؛ تبیین می شود، دانشگاه با منطق تعادل پویا باید با دو محیط، شامل محیط اجتماعی و الزامات و نیازهای آن و محیط علمی و ارزش های آن سازگار شود (مهدی، ۱۳۹۴). هاپنین^۱ و همکاران (۲۰۱۲) مطرح کردند، آموزش عالی بایستی رهبرانی را آموزش دهند که به لحاظ اجتماعی مسئولانه رفتار کنند و به تغییرات مداوم محیط پویا به وسیله محدودیت های قانونی و اصول اخلاقی واکنش نشان دهند (هاپنین و همکاران، ۲۰۱۲). نتایج پژوهش حاضر در خصوص مسئولیت اجتماعی دانشگاه با پژوهش های چنچ و همکاران (۲۰۱۰)، کرینتر و همکاران (۲۰۰۴)، مصطفی زاده و همکاران (۱۳۹۳)، صالحی عمران (۱۳۹۳)، قانعی راد (۱۳۸۸)، زارع شاه آبادی همکاران (۱۳۹۲)، ظهیری نیا و نیک خواه (۱۳۹۵)، مهدی (۱۳۹۴)، کالینز (۲۰۱۰)، بوزمن، راجرز و همکاران (۲۰۰۲)، ایبارا یوریب، باتیستا و گارسیا (۲۰۲۰)، قانعی راد (۱۳۸۲)، رضوانی (۱۳۹۱)، شیک (۲۰۱۷)، وایت (۲۰۰۸)، لوون و اوستر لینک (۲۰۰۵)، قورچیان (۱۳۸۸)،

1- Hopeniene

هاستوتی، هاریانتی و لاکو (۲۰۲۰)، ایالارودریگرز و همکاران (۲۰۱۹)، کابرا (۲۰۱۸) همسو می‌باشد. از سوی دیگر دانشگاه به‌وسیله اعضای آن (دانشجویان، اعضای هیئت‌علمی) شبکه پیچیده‌ای از روابط اجتماعی را پدید می‌آورند. در این نهاد اجتماعی هر دو گروه نقش اجتماعی متفاوتی را ایفا می‌کنند. نقش اجتماعی هر دو گروه می‌تواند پاسخگوی انتظارات جامعه باشد. علاوه بر تعاملات و همکاری‌های درونی اعضای گروه‌های اجتماعی دانشگاه که سرمایه اجتماعی آن را تشکیل می‌دهد، آموزش عالی رسالت جامعه‌پذیری اعضای جامعه را از طریق آموزش به عهده دارد. اشاعه سرمایه اجتماعی نه تنها در سطح درونی دانشگاه بلکه در ارتباط با جامعه نیز از وظایف آموزش عالی می‌باشد. اگر دانشگاه را نظام اجتماعی بدانیم که در کنار دیگر کارکردهایش، کارکرد اجتماعی نیز داشته باشد، در صورت تحقق اهداف اجتماعی آن، هماهنگی و همکاری برای سود متقابل، میان اعضای جامعه و اعضای گروه‌های اجتماعی به سهولت انجام گرفته و هزینه‌های عملکردها کاهش می‌یابد.

سرمایه اجتماعی عنصری مطلوب برای انجام همکاری‌های درون‌گروهی است و هرچه میزان آن بالاتر باشد دستیابی گروه به اهداف خود با هزینه کم‌تری انجام می‌گیرد. وجود سرمایه اجتماعی به میزان مناسب و کافی سبب برقراری انسجام اجتماعی و اعتماد متقابل شده و هزینه‌های تعاملات و همکاری‌های گروهی کاسته می‌شود و در نتیجه عملکرد گروه‌ها بهبود می‌یابد. نتایج پژوهش حاضر در خصوص سرمایه اجتماعی دانشگاه با پژوهش‌های ساعی و عمویی (۱۳۹۴) مات و همکاران (۲۰۱۰)؛ (۲۰۱۴)، فرانسیس فوکویاما (۲۰۰۱)، قویدل و و همکاران (۲۰۱۸)، مصطفی‌زاده و همکاران (۱۳۹۳)، ویدمن و همکاران (۲۰۰۶)، پارک (۲۰۰۶)، قنادان (۱۳۸۸)، صالحی عمران (۱۳۹۳)، کلمن (۱۹۹۴)، پوتنام (۲۰۰۰)، اسکات (۱۹۸۱)، شاه‌آبادی همکاران (۱۳۹۲)، ظهیری و نیک‌خواه (۱۳۹۵)، اشرف نظری و همکاران (۱۳۹۰)، رشیدی (۱۳۸۹)، فولادیان و همکاران (۱۳۸۸)، گروه‌کندی مطالعه دانشگاه‌ها وارد (الوانی و سید نقوی، ۱۳۸۱)، ویدمن و همکاران (۲۰۰۶)، کلمن (۱۹۹۴)، پوتنام (۲۰۰۰)، اسکات (۱۹۸۱)، خسروی، (۱۳۹۰)، مارشال (۱۹۵۰)، رداندو (۲۰۱۸) همسو می‌باشد. علاوه بر آن، سرمایه‌گذاری در آموزش عالی به دلیل فواید اجتماعی از جمله توسعه اجتماعی جوامع قابل توجیه می‌باشد. از مهم‌ترین فایده‌های اجتماعی سرمایه‌گذاری در آموزش عالی این است که تحصیلات، زمینه‌ی اختراع، اکتشاف و نوآوری را افزایش می‌دهد. تحصیلات دانشگاهی، امکان تولید و انتقال فناوری را سهولت می‌بخشد و هزینه‌های اجتماعی از قبیل هزینه دستگاه قضایی، انتظامات و پلیس را کاهش داده و منافع اجتماعی مانند ارتقای سطح بهداشت و محیط‌زیست، کنترل رشد جمعیت را افزایش می‌دهد. همچنین، تحصیلات دانشگاهی کیفیت مدیریت را در جامعه ارتقا می‌بخشد و زمینه تخصیص بهینه منابع را فراهم می‌کند و موجب صرفه‌های اقتصادی بیشتری می‌شود؛ بنابراین باوجود هزینه‌های زیاد آموزش عالی سرمایه‌گذاری در این بخش به جهت آثار مثبت آن برای جامعه اجتناب‌ناپذیر است.

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: ...)

نتایج پژوهش حاضر در خصوص توسعه اجتماعی با پژوهش‌های تودارو (۲۰۰۰)، فوکویاما (۲۰۰۱)، هامدان و همکاران (۲۰۱۴)، کیم (۲۰۱۸)، میلتنون (۲۰۰۲)، چنج (۲۰۱۰)، چویی (۲۰۰۶) لوزانو (۲۰۱۴)، فولادیان (۱۳۸۸)، مصطفی‌زاده (۱۳۹۳)، پور افکاری (۱۳۹۱)، ثابتی و همکاران (۱۳۹۴)، رضویان (۱۳۹۵) همسو می‌باشد. بنابراین، با توجه به نتایج پژوهش حاضر مطرح می‌گردد، همان‌گونه که پارسنز دانشگاه را به‌عنوان یک نظام اجتماعی معرفی می‌کند می‌توان تبیین کرد، برای اینکه دانشگاه بتواند در کارکردهای خود توفیق یابد و به‌عنوان یک‌خرده نظام اجتماعی در سطح جامعه، ایفای نقش نماید و به اهداف خود برسد، می‌بایست با جامعه و دیگر خرده نظام‌های فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به‌طور مستمر و پیوسته در تعامل و ارتباط پویا باشد. از طرفی دانشگاه باید زمینه تحقق اهداف فردی و اجتماعی را برای دانشجویان و اعضای جامعه دانشگاهی و اجتماعی فراهم نماید. همچنین دانشگاه به‌عنوان یک نظام و پدیده اجتماعی، در سطح جامعه باید ابزار و لوازم حفظ یگانگی و وحدت و وفاق اجتماعی را در میان اعضای جامعه و طبقات مختلف اجتماعی و در سطح ملی فراهم نماید؛ به‌عبارت‌دیگر نقش دانشگاه فراتر از آموزش و پژوهش و تربیت نیروی انسانی متخصص در جامعه است. دانشگاه نمی‌تواند، به‌عنوان عضوی مستقل از جامعه حرکت کند. تحقق رسالت‌های آموزش عالی در ابعاد مختلف به‌خصوص، بعد اجتماعی درگرو پیوند ناگسستنی دانشگاه با جامعه است. دانشگاه با پرورش افراد تحصیل‌کرده و راهی شدن آن‌ها در اجتماع جهت فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی، موجبات رشد و توسعه اجتماعی را فراهم می‌کند. هرچه افراد تحصیل‌کرده در دانشگاه‌ها که وارد اجتماع می‌شوند جامعه‌پذیر تر شده باشند، اهداف دانشگاه و جامعه بیش‌تر محقق می‌شود؛ و نه‌تنها این منافع برای شخص تحصیل‌کرده دانشگاهی حاصل می‌شود بلکه خانواده و مردم اجتماع نیز از آن منافع بهره‌مند و بر کل جامعه تأثیرگذار می‌باشد، البته به‌شرط آن‌که دانشگاه در این راستا، برنامه‌ریزی و مدیریت داشته باشد و بتواند استراتژی‌های تحقق این هدف را عملیاتی نماید و فقط در سطح شعار و مبانی نظری باقی نماند؛ زیرا از نظر نگارنده، تحقق اهداف اجتماعی آموزش عالی از مهم‌ترین ابعاد و ارتباط مستقیمی با وحدت و همبستگی اجتماعی مردم با یکدیگر و با دولت و موجبات وفاق اجتماعی و اعتماد ملی را فراهم می‌کند. علاوه بر آن، دانشگاه می‌تواند با تقویت «سرمایه‌های اجتماعی» انجمن‌های دانشجویی، اعضای هیئت‌علمی و به‌طور کل جامعه علمی و انتقال و اشاعه آن در جامعه، لوازم و ابزار رشد و توسعه اجتماعی را فراهم نماید. هرچند که تحقق این اهداف به‌تنهایی وظیفه و بر عهده دانشگاه‌ها و آموزش عالی نیست ولی بی‌شک تأثیر دانشگاه از دیگر خرده نظام‌های اجتماعی باوجود اعضای دانشگاهی آن مانند هیئت‌علمی و دانشجویان بسیار بیش‌تر است؛ بنابراین می‌توان به اختصار عنوان کرد، تأثیر سرمایه اجتماعی و مسئولیت اجتماعی بر توسعه اجتماعی می‌تواند نتایج زیر را به همراه داشته باشد:

جامعه را به رفاه و توسعه می‌رساند؛

در جامعه‌پذیری افراد در لایه‌های مختلف اجتماعی نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند؛

- باعث انسجام و همبستگی می‌شود، انسجام و همبستگی موجب: افزایش دستاوردهای جمعی و عملکرد فعالیت‌ها می‌شود؛
- موجب مشارکت و تعامل افراد در زندگی اجتماعی به صورت نظام‌مند و داوطلبانه می‌شود؛
- باعث افزایش آگاهی‌های اجتماعی می‌شود؛
- انتقال اجتماعی بین نسلی را به وجود می‌آورد؛
- عدالت اجتماعی را همراه دارد؛
- از طریق اعتماد روابط میان افراد، گروه‌ها، شبکه‌های اجتماعی سازمان‌ها و جامعه را تسهیل می‌کند و باعث کاهش کنترل و هزینه‌ها می‌گردد.
- بنابراین با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادها زیر به دانشگاه توصیه می‌گردد:
- ۱- طراحی شبکه اطلاع‌رسانی به منظور عرضه توانمندی‌ها و قابلیت‌های دانشی اعضای هیئت‌علمی با جامعه محلی / ملی و هم‌چنین جامعه جهانی؛
  - ۲- نظام‌مند کردن فرآیند ارتباط با جامعه به‌ویژه به رسمیت شناختن کانال‌های ارتباطی دانشگاه - جامعه و تدوین قوانین و مقررات حمایتی و نظام‌های پاداش جهت ملزم نمودن اعضای هیئت‌علمی به آشنایی و درک نیازها و انتظارات جامعه؛
  - ۳- بازسازی و ترمیم فضای اعتماد بین نخبگان، جامعه و دولت؛
  - ۴- ایجاد شبکه‌های ارتباطی رسمی دانشگاه و جامعه از طریق پژوهش‌های کاربردی دانشجویان و انجام پروژه‌های دانشجویی به صورت کاربردی و نه صرفاً تئوری و نظری و اهمیت دادن اساتید به انجام پژوهش‌هایی که منجر به ارتباط دانشجویان با جامعه و شناسایی مسائل اجتماعی می‌شود؛
  - ۵- بازنگری و بازتعریف رشته‌های تحصیلی دانشگاهی با تأکید بر پتانسیل‌های منطقه‌ای و ملی و کوشش برای تقویت رشته‌های در اولویت نیازها و مسائل جامعه داخلی؛
  - ۶- دانشگاه‌ها می‌توانند با انجام اقدامات و اصلاحاتی در نظام‌های طراحی مشاغل، تغییر در ساختار سازمانی و شبکه‌های ارتباطی و پاسخگویی به نیازهای جامعه توسعه اجتماعی خود را تسهیل کند؛
  ۷. توجه مدیران دانشگاه جهت برنامه‌ریزی برای آموزش‌های مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی، فعالیت‌های تیمی، گروهی، آگاهی‌های اجتماعی به دانشجویان جهت رشد سرمایه‌های اجتماعی دانشجویان و جامعه‌پذیری آنان برای ورود به جامعه. (رشد مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانشجویان)؛
  - ۸- علاوه بر آن آموزش‌های مربوط به مسائل همبستگی و انسجام اجتماعی به دانشجویان در جهت حفظ وحدت و یکپارچگی ملی از طریق کنفرانس‌های آموزشی، انتقال از طریق اساتید و انجمن‌های دانشجویی؛
  - ۹- ارزیابی مستمر پیامدها و تأثیرات اجتماعی استراتژی و اهداف دانشگاه؛

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: . . .

۱۰- بازنگری در اهداف و رسالت‌های آموزش عالی با همکاری و جلب نظر ذی‌نفعان درونی و برونی دانشگاه؛

۱۱- تغییرات گسترده و بنیادین در برنامه‌های درسی آموزش عالی، ایجاد و گسترش مفاهیم میان‌رشته‌ای، ارتباط بیش‌تر جامعه و صنعت با دانشگاه، افزایش اعتماد به کارآمدی نظام آموزش عالی، نهادینه شدن روحیه انسجام و مشارکت فارغ‌التحصیلان و بهبود توانایی‌های فارغ‌التحصیلان برای ایفای نقش در جامعه؛

۱۲- به‌کارگیری شاخص‌های مؤلفه‌های اجتماعی در ارزشیابی کیفیت آموزش و نظام‌های ترفیع و ارتقاء.

منابع

- احمدی، کیومرث. (۱۳۹۱). طراحی مدلی جهت ارزیابی پاسخ‌گویی اجتماعی سازمانی در سازمان‌های دولتی ایران. رساله دکتری منتشر نشده، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
- اشرف‌نظری، علی؛ باقری، صمد. (۱۳۹۰). آموزش عالی و همبستگی ملی در ایران. فصلنامه مطالعات ملی، ۱.
- الوانی، سیدمهدی، سید نقوی، میرعلی. (۲۰۰۲). سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه‌ها. مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، ۹ (۳۳:۳۴)، ۹-۲۶.
- بازرگان، عباس؛ دادرسی، محمد و یوسفی افراشته، مجید. (۱۳۹۳). ساخت، اعتباریابی و روایی ابزار سنجش کیفیت خدمات دانشگاهی به دانشجویان. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۲۰ (۲)، ۷۳-۹۷.
- پورافکاری، نصراله؛ حکیمی‌نیا، بهزاد؛ حیدری، آرش؛ فروتن‌کیا، شهروز. (۱۳۹۱). تاثیر پایگاه اجتماعی- اقتصادی بر اقتدارگرایی. جامعه‌شناسی کاربردی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)، ۲۳ (۴)، ۶۷-۸۴.
- توکل، محمد. (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی علم. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- ثابتی، مریم؛ همایون سپهر، محمد؛ احمدی، فخرالدین. (۱۳۹۴). نقش آموزش عالی در توسعه ملی. مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۶ (۴).
- حسین‌قلی‌زاده، رضوان. (۱۳۹۰). تناسب آموزش عالی با تأکید بر نقش اجتماعی دانشگاه در جامعه دانش‌محور. فصلنامه نامه آموزش عالی، ۴ (۱۳).
- خسروی، علیرضا. (۱۳۹۰). نقش دانشگاه در همبستگی ملی از منظر امام خمینی (ره). فصلنامه مطالعات ملی، ۱
- ذاکر صالحی، غلامرضا. (۱۳۸۳). دانشگاه ایرانی (درآمدی بر جامعه‌شناسی آموزش عالی). تهران: انتشارات کویر.

- ذاکر صالحی، غلامرضا. (۱۳۸۷). پارادوکس سرمایه اجتماعی تحصیل‌کردگان ایرانی: بررسی رابطه آموزش عالی و سرمایه اجتماعی در ایران. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، ۴۰ (۱۰).
- رضویان، فاطمه؛ جعفری، مهرنوش. (۲۰۱۶). ارزیابی شاخص‌های توسعه پایدار (شاخص‌های اجتماعی) مطالعه موردی: شهر صنعتی پرنده. پژوهش‌های جامعه‌شناسی، ۱۰ (۱)، ۱۱۷-۱۲۵.
- رشیدی، علیرضا. (۱۳۸۹). نقش دانشگاه در توانمندسازی فرد و جامعه، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ماهنامه مهندسی فرهنگی، ۵ (۴۹-۵۰).
- زارع شاه‌آبادی، اکبر؛ زارع حاجی‌زاده میمندی، مسعود. (۱۳۹۲). سنجش پایداری اجتماعی در بین محله‌های قدیم و جدید شهر یزد. مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری)، ۳ (۷)، ۱۰۵-۱۳۴.
- ساعی، احمد؛ عمویی، حامد. (۱۳۹۴). نقش دانشگاه آزاد اسلامی در توسعه سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر انسجام ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات فرهنگی، ۹ (۲۳).
- شعبانی‌ورکی، بختیار؛ آهنچیان، نرگس. (۱۳۸۵). رهبری دانشگاهی و سرمایه اجتماعی: رویکردی جامعه‌شناختی به مدیریت آموزش عالی. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۲ (۳)، ۳۹-۵۸. doi: 10.22051/jontoe.2006.293
- شکیبایی، زهره؛ قورچیان، نادرقلی؛ خلخالی، علی. (۱۳۸۸). ارایه مدلی برای ایجاد دانشگاه پژوهشی در نظام آموزش عالی ایران. رهبری و مدیریت آموزشی، ۳ (۳)، ۸۳-۶۹.
- صالحی عمران، ابراهیم. (۱۳۹۳). آموزش عالی و سرمایه اجتماعی. پژوهش‌نامه توسعه فرهنگی اجتماعی، ۱ (۱).
- ظهیری‌نیا، مصطفی؛ نیکخواه، هدایت‌اله؛ فلاحتی شاه‌آباد، احمد؛ صادقی، سهیل؛ عزیززاده، امید. (۱۳۹۵). اعتماد اجتماعی و تأثیر آن بر مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه هرمزگان. پژوهش‌نامه فرهنگی هرمزگان، ۶ (۱۱)، ۱۰۶-۸۶.
- فاطمی‌امین، زینب؛ فولادیان، مجید. (۱۳۸۸). نظام آموزشی و بازدهی آموزشی مطالعه تطبیقی ۷۰ کشور جهان. فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ، ۲ (۷)، ۱۰۳-۱۳۰.
- فراستخواه، مقصود. (۱۳۸۹). دانشگاه و آموزش عالی. تهران: انتشارات نی.
- قانع‌راد، محمدمبین (۱۳۸۸). نقش تعاملات اجتماعی دانشجویان و اساتید در تکوین سرمایه اجتماعی دانشگاهی. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۷ (۱).
- قنادان، محمود؛ دانشمند، ویدا. (۱۳۸۸). نقش دانشگاه در ایجاد سرمایه اجتماعی به منظور ارائه الگوی پیشنهادی برای ارتقای نظام آموزش عالی کشور. فصلنامه دانش و پژوهش در علوم تربیتی - برنامه‌ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)، شماره بیست و سوم
- قورچیان، نادرقلی؛ آراسته، حمیدرضا؛ جعفری، پریش. (۱۳۸۳). دایره‌المعارف آموزش عالی. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی، جلد ۱.

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: . . .

- کمیسیون ملی یونسکو. <http://fa.irunesco.org/>

- مصطفی‌زاده، معصومه؛ صادقی؛ محمدرضا. (۱۳۹۳). طراحی مدل توسعه سرمایه اجتماعی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی. مدیریت سرمایه اجتماعی، ۱ (۲).
- مهدی، رضا. (۱۳۹۴). آینده‌شناسی آموزش عالی: راهبردها و پیامدهای، فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه، ۲۸ (۱).
- نادری، ابوالقاسم. (۱۳۹۴). سنجش و ارزیابی سرمایه انسانی بر پایه الگوی یکپارچه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- Abdurakhmanova, G., Shayusupova, N., Irmatova, A., & Rustamov, D. (2020). The role of the digital economy in the development of the human capital market. *Архив научных исследований*, (25).

- Ahmad, J. (2012). Can a university act as a corporate social responsibility (CSR) driver? An analysis. *Social Responsibility Journal*.

- Ayala-Rodríguez, N., Barreto, I., Rozas Ossandón, G., Castro, A., & Moreno, S. (2019). Social transcultural representations about the concept of university social responsibility. *Studies in higher education*, 44(2), 245-259.

- Bhandari & Yasunobu Bhandari, H. Yasunobu .K. (2009). What is Social Capital? A Comprehensive Review of the Concept. *Asian Journal of Social Science*, 37(3), 480-510

- Bozeman, B., & Rogers, J. D. (2002). A churn model of scientific knowledge value: Internet researchers as a knowledge value collective. *Research Policy*, 31(5), 769-794.

- Brundiars, K., Barth, M., Cebrián, G., Cohen, M., Diaz, L., Doucette-Remington, S. & Zint, M. (2021). Key competencies in sustainability in higher education—Toward an agreed-upon reference framework. *Sustainability Science*, 16(1), 13-29.

- Bye, L. A., Muller, F., & Oprescu, F. (2020). The impact of social capital on student wellbeing and university life satisfaction: a semester-long repeated measures study. *Higher Education Research & Development*, 39(5), 898-912.

- Cabrera, J. J. B., Mera, B. D. R. M., & Espinosa, K. V. B. (2018). University social responsibility from the perspective of the different stakeholders. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 14(4), 220-230.

- Chamlee-Wright, E. (2008). The structure of social capital: An Austrian perspective on its nature and development. *Review of Political Economy*, 20(1), 41-58.

- Chang, S. C., Tu, C. J., Li, T. J., & Tsai, B. K. (2010). Social capital, cooperative performance, and future cooperation intention among recreational farm area owners in Taiwan. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 38(10), 1409-1429.

- Choi, H. C., & Sirakaya, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tourism. *Tourism management*, 27(6), 1274-1289.
- Coleman, J. S. (1994). Social capital, human capital, and investment in youth. *Youth unemployment and society*, 34.
- Collins, S. K. (2010). Corporate social responsibility and the future health care manager. *The health care manager*, 29(4), 339-345.
- Demir, E. K. (2021). The Role of Social Capital for Teacher Professional Learning and Student Achievement: A Systematic Literature Review. *Educational Research Review*, 100391.
- Expósito López, J., Chacón-Cuberos, R., Parra-González, M. E., Aguaded-Ramírez, E. M., & Conde Lacárcel, A. (2020). Tutorial Action and Emotional Development of Students as Elements of Improved Development and Preventing Problems Related with Coexistence and Social Aspects. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 10(2), 615-627.
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third world quarterly*, 22(1), 7-20.
- Ghavidel, G., Jahani, M., Ghanbarzadeh, H., & Rahimi, H. (2018). Analysis of social capital impact on rural sustainable development: A case study from villages of central part of Torbat Heydarieh City. *Ukrainian Journal of Ecology*, 8(3).
- Global University Network for Innovation (GUNi). <http://www.guninetwork.org/presentation>
- Habes, M., Alghizzawi, M., Salloum, S. A., & Mhamdi, C. (2021). Effects of Facebook personal news sharing on building social capital in jordanian universities. In *Recent Advances in Intelligent Systems and Smart Applications* (pp. 653-670). Springer, Cham.
- Hamdan, H., Yusof, F., & Marzukhi, M. A. (2014). Social capital and quality of life in urban neighborhoods high density housing. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 153, 169-179.
- Harper, R. (2001). Social capital: A literature review. Social Analysis and Reporting Division. Office for National Statistics.
- Hastuti, T. D., Haryanti, K., & Lako, A. (2020). Implementation of University Social Responsibility as a Corporate Social Responsibility Catalyst in SMEs. *Implementation of University Social Responsibility as a Corporate Social Responsibility Catalyst in SMEs*, 83, 18517-18528.
- Hayami, Y. (2009). Social capital, human capital and the community mechanism: Toward a conceptual framework for economists. *The Journal of Development Studies*, 45(1), 96-123.
- Hopenienė, R., Kunigėlienė, D., & Minkutė-Henrickson, R. (2011). Manifestation of social responsibility at university: theoretical insights.
- Horan, W., & O'Regan, B. (2021). Developing a Practical Framework of Sustainability Indicators Relevant to All Higher Education Institutions to Enable Meaningful International Rankings. *Sustainability*, 13(2), 629.

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: . . .

- Huang, L. (2020). Social Capital, Education and Entrepreneurial Development in China.
- Isa, R. M., Abdullah, N. L., & Senik, Z. C. (2010). Social capital dimensions for tacit knowledge sharing: Exploring the indicators. *Jurnal Pengurusan (UKM Journal of Management)*, 30.
- Kim, S. (2014). Citizen participation, transparency, and public trust in Government: Participatory budgeting in local governments of Korea (No. 2014-03). KDI Research Monograph.
- Kim, J. (2018). Social dimension of sustainability: From community to social capital. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 28(2), 175-181.
- Kokubun, K., Ino, Y., & Ishimura, K. (2020). Social capital and resilience make an employee cooperate for coronavirus measures and lower his/her turnover intention. arXiv preprint arXiv:2007.07963.
- Kreitner, R., & Kinicki, A. (2004). Organizational culture, socialization, and mentoring. *Organizational Behaviour*, 6th edition. Boston, McGraw-Hill, 213-221.
- Leonidas, P., Mary, G., Theofilos, P., & Amalia, T. (2012). Managers' perceptions and opinions towards corporate social responsibility (CSR) in Greece. *Procedia Economics and Finance*, 1, 311-320.
- Leuven, A., & Oosterlinck, K. U. (2005). University & Industry Knowledge Management: A University Perspectives. KU Leuven Research & Development Paper.
- López-López, M. C., Martínez-Rodríguez, F. M., & Fernández-Herrería, A. (2021). The University at the Crossroads of Eco-Social Challenges: Pedagogy of Care and the Community of Life for a Transformative Learning. *Frontiers in Sustainability*, 2, 14.
- Lozano, R., Ceulemans, K., Alonso-Almeida, M., Huisingh, D., Lozano, F. J., Waas, T., & Hugé, J. (2015). A review of commitment and implementation of sustainable development in higher education: results from a worldwide survey. *Journal of cleaner production*, 108, 1-18.
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class* (Vol. 11, pp. 28-29). New York, NY: Cambridge.
- Meseguer-Sánchez, V., Abad-Segura, E., Belmonte-Ureña, L. J., & Molina-Moreno, V. (2020). Examining the research evolution on the socio-economic and environmental dimensions on university social responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(13), 4729.
- Milton, K. (1993). Diet and social organization of a free-ranging spider monkey population: the development of species-typical behavior in the absence of adults. *Juvenile primates: Life history, development, and behavior*.
- Mukasheva, A., & Korchakina, T. (2019). HIGH SCHOOL STUDENTS'REPRODUCTIVE HEALTH PROTECTION AS ONE OF THE MOST IMPORTANT SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY ASPECTS. *Вестник КазНУ. Серия педагогическая*, 58(1), 38-47.

- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of management review*, 23(2), 242-266.
- Nasibulina, A. (2015). Education for sustainable development and environmental ethics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 214, 1077-1082.
- Nejati, M., Bin, A. S., & Amran, A. B. (2010). Sustainable development: a competitive advantage or a threat?. *Business strategy series*.
- Oliver, B., & Jorre de St Jorre, T. (2018). Graduate attributes for 2020 and beyond: Recommendations for Australian higher education providers. *Higher Education Research & Development*, 37(4), 821-836.
- Parks-Yancy, R. (2006). The effects of social group membership and social capital resources on careers. *Journal of Black Studies*, 36(4), 515-545.
- Penuel, W. R., Sun, M., Frank, K. A., & Gallagher, H. A. (2012). Using social network analysis to study how collegial interactions can augment teacher learning from external professional development. *American journal of education*, 119(1), 103-136.
- Petrovič, F., Boltžiar, M., Rakytová, I., Tomčíková, I., & Pauditšová, E. (2021). Long-Term Development Rrend of the Historical Cultural Landscape of the UNESCO Monument: Vlkolínec (Slovakia). *Sustainability*, 13(4), 2227.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and schuster.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work* Princeton University Press. Princeton NJ.
- Redondo, M., & Camarero, C. (2019). Social Capital in University Business Incubators: dimensions, antecedents and outcomes. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 15(2), 599-624.
- Rosa-Salva, O., Mayer, U., Versace, E., Hébert, M., Lemaire, B. S., & Vallortigara, G. (2021). Sensitive periods for social development: Interactions between predisposed and learned mechanisms. *Cognition*, 104552.
- Santos, G., Marques, C. S., Justino, E., & Mendes, L. (2020). Understanding social responsibility's influence on service quality and student satisfaction in higher education. *Journal of cleaner production*, 256, 120597.
- Schlak, T. M. (2015). Social capital and leadership in academic libraries: The broader exchange around "Buy In". *Library management*.
- Shek, D. T., & Hollister, R. M. (2017). *University social responsibility and quality of life*. Springer Nature Singapore Pte Limited.
- Scoones, I., Stirling, A., Abrol, D., Atela, J., Charli-Joseph, L., Eakin, H. & Yang, L. (2020). Transformations to sustainability: combining structural, systemic and enabling approaches. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 42, 65-75.
- Scott, J. T. (1981). The pure capital-cost barrier to entry. *The Review of Economics and Statistics*, 444-446.
- Spangler, V., & Adriansen, H. K. (2021). Space, place and internationalisation of higher education: Exploring everyday social practices in the international classroom. *Population, Space and Place*, e2458.

بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: . . .

- Stock, T., Obenaus, M., Kunz, S., & Kohl, H. (2018). Industry 4.0 as enabler for a sustainable development: A qualitative assessment of its ecological and social potential. *Process Safety and Environmental Protection*, 118, 254-267.

- Tetreva, L., Vavra, J., & Munzarova, S. (2021). Communication of Socially-Responsible Activities by Higher Education Institutions. *Sustainability*, 13(2), 483.

- Todaro, M. (2000). *Economic development*. London (UK): Addison-Wisley Longman.

- Vallaes, F., De la Cruz, C., & Sasia, P. M. (2009). *Responsabilidad social universitaria: manual de primeros pasos*. Inter-American Development Bank.

- Wiedman, K. G., & Hennings, N. (2006, May). Corporate social capital and corporate reputations. In 10th conference on reputation, image, identity & competitiveness, New York (pp. 25-28).

- Whyte, L. (2008). *Development of knowledge, management strategy for academic staff*. Dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements of Dublin Institute of Technology for the degree of M .Sc .in Computing (Knowledge Management).

- Zulu, A., Matafwali, S. K., Banda, M., & Mudenda, S. (2020). Assessment of knowledge, attitude and practices on antibiotic resistance among undergraduate medical students in the school of medicine at the University of Zambia. *Int J Basic Clin Pharmacol*, 9, 263-270.